

ВИРОБНИЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ГАЗОВИДОБУВНОГО КОМПЛЕКСУ: ПОНЯТТЯ, СТРУКТУРА, ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

©2020 Андріішин Н. М.

УДК 658:330.35
JEL Classification: L95

Андріішин Н. М.

Виробничий потенціал газовидобувного комплексу: поняття, структура, фактори формування та використання

Обґрунтовано економічну сутність категорії «виробничий потенціал газовидобувного комплексу» з позиції системного підходу та сукупності факторів, що визначають можливість виконання газовидобувним комплексом (ГВК) покладених функцій. Визначено методичні підходи до трактування сутності та структури виробничого потенціалу з урахуванням особливостей газовидобування. Зазначено, що дослідження виробничого потенціалу слід починати з його виробничих функцій, які забезпечуються ресурсним потенціалом компанії. Взаємозв'язок факторів виробництва та ресурсів полягає в тому, що лише ресурси, які можуть бути використані у виробництві, вважаються факторами виробництва. Акцентовано увагу на тому, що успіхи газовидобувного комплексу сьогодні визначаються не тільки обсягом підтверджених запасів вуглеводнів і наявністю сучасних технологій чи видобувного обладнання, але головним чином – наявним інтелектуальним капіталом, до якого належать і провідні технічні працівники, і менеджмент газовидобувного комплексу, і програмісти, включаючи розроблене ними програмне забезпечення. Досліджено, що спроможність компанії ефективно використовувати інтелектуальний капітал є стійкою конкурентною перевагою у забезпеченні майбутнього збалансованого розвитку, оскільки інтелектуальний капітал ґрунтується на накопиченні та використанні специфічних знань, ідей та інформації, що властиві та мають цінність саме для конкретної компанії. Ефект від їхнього використання є результатом практичної реалізації цих знань, передачі молодим співробітникам компанії досвіду та взаємодії з партнерами й контрагентами. Інтелектуальний капітал сьогодні впливає на інвестиційну привабливість та конкурентоспроможність ГВК більшою мірою, ніж матеріальні активи та фінансовий капітал. Тому виробничий потенціал газовидобувного комплексу не можна звужувати до його виробничих потужностей (матеріального капіталу). Зроблено висновок, що, виходячи з того, що ГВК являє собою систему підприємств та організацій різного функціонального призначення, його виробничий потенціал слід розглядати системно, комплексно оцінюючи за кількістю та якістю склад ресурсів, які створюють можливості для всіх структурних одиниць виконувати свої функції відповідно до стратегічних завдань розвитку.

Ключові слова: потенціал, виробничий потенціал, газовидобувний комплекс, структура, ресурси, ефективність, можливості.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-4-265-272>

Табл.: 2. **Бібл.:** 16.

Андріішин Назар Михайлович – аспірант Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу (вул. Карпатська, 15, Івано-Франківськ, 76019, Україна); начальник, відділ експлуатації та ремонту дожимних компресорних станцій, АТ «Укргазвидобування» (ул. Кудрявська, 26/28, Київ, 04053, Україна)

E-mail: nazar.andriishin@gmail.com

UDC 658:330.35
JEL Classification: L95

Andriiushyn N. M. Production Potential of a Gas Producing Complex: Concept, Structure, Factors of Its Formation and Usage

The economic essence of the category «production potential of the gas producing complex» is substantiated from the standpoint of the systemic approach and a set of factors determining the ability of a gas producing complex (GPC) to perform its functions. Methodical approaches to the interpretation of the essence and structure of production potential are determined, taking into account the peculiarities of gas production. It is noted that the study of production capacity should begin with its production functions, which are provided by the resource potential of a company. The relationship between production factors and production resources lies in the fact that only resources that can be used in production are considered factors of production. Emphasis is placed on the fact that the success of the gas producing complex today is not only determined by the size of hydrocarbon deposits and the availability of modern technologies or production equipment, but mainly by available intellectual capital, which includes leading technicians, gas producing management and programmers together with the software developed by them. It has been proven that a company's ability to effectively use intellectual capital is a sustainable competitive advantage in ensuring future balanced development, as intellectual capital is based on the accumulation and use of knowledge, ideas and information that are specific to a particular company. The effect of their usage is the result of practical implementation of this knowledge, transfer of experience to young employees of the company, and interaction with partners and contractors. Nowadays, intellectual capital affects the investment attractiveness and competitiveness of the GPC to a greater extent than tangible assets and financial capital. Therefore, the production potential of a gas producing complex cannot be confined to its production capacity (tangible equity). It is concluded that, based on the fact that the GPC is a system of enterprises and organizations with different functions, its production potential should be considered systematically, comprehensively assessing the quantity and quality of resources that create opportunities for all its structural units to perform their functions in accordance with strategic development tasks.

Keywords: efficiency, gas producing complex, opportunities, potential, production potential, resources, structure

Tabl.: 2. **Bibl.:** 16.

Andriishyn Nazar M. – Postgraduate Student of the Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas (15 Karpatska Str., Ivano-Frankivsk, 76019, Ukraine); Head of the Department, Department of Operation and Repair of Booster Compressor Stations, JSC UkrGasVydobuvannya (26/28 Kudriavska Str., Kyiv, 04053, Ukraine)

E-mail: nazar.andriishyn@gmail.com

Вступ. Проблема ефективного управління виробничим потенціалом газовидобувного комплексу (далі – ГВК) залишається актуальною вже тривалий час, оскільки оптимальне використання виробничого потенціалу (далі – ВП) забезпечує зростання власного видобутку газу, збільшуючи його частку у вітчизняному енергоспоживанні та покращуючи результати фінансово-економічної діяльності у газовидобуванні. Вирішення цих завдань покращить конкурентоспроможність вітчизняного ГВК, сприятиме енергетичній безпеці країни та прискорить набуття Україною справжньої енергонезалежності.

Керівництвом ГВК поставлені амбітні завдання щодо зростання ефективності використання виробничого потенціалу ГВК, враховуючи позитивні надбання у цій сфері та досвід зарубіжних нафтогазових компаній. Проте проблеми вітчизняних газовидобувних підприємств суттєво відрізняються від проблем, що характерні для компаній-лідерів нафтогазового бізнесу, оскільки соціально-економічний розвиток постіндустріального суспільства вже не підпорядковується законам розвитку в останні десятиліття ХХ ст.

Головним ресурсом соціально-економічного розвитку стали знання та високотехнологічні виробництва, а кількість інформації зростає надвисокими темпами. Тому менеджменту вітчизняного ГВК слід враховувати сучасні вимоги до управління ресурсами комплексу з метою забезпечення ефективності виробництва. Останнє ускладняється через структуру ГВК, який є багатопрофільним виробничим комплексом з притаманними йому особливостями.

Тому уточнення сутності ВП з позиції етимологічного підходу та визначення його структури, факторів формування та використання ресурсів дозволить побудувати ефективну систему управління ВП з метою забезпечення якісного та кількісного виробництва продукції для споживачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед учених-економістів продовжується дискусія щодо категорії «виробничий потенціал» на різних рівнях управління. Існує багато трактувань сутності ВП для окремих структурних підрозділів, підприємств, виробничих комплексів, галузей, регіональних утворень тощо у порівнянні його з економічним та ресурсним потенціалом чи потенціалом загалом. Досить часто ці визначення є діаметрально протилежними, оскільки вони стосуються різних предметів та об'єктів дослідження.

Дослідженнями сутності виробничого потенціалу, його структури, методів оцінки та управління займалися такі вітчизняні вчені, як О. В. Ареф'єва, О. Ф. Балацький, І. В. Бакум, Н. І. Верхоглядова, О. А. Ворсовський, Н. В. Дятлова, Р. С. Квасницька, Є. В. Лалін, І. М. Лісовенкова, В. М. Марченко, О. І. Олексюк, І. П. Отенко, П. Г. Перерва, Н. М. Побережна, О. С. Федонін, І. М. Репіна, В. І. Хомяков

та багатьох інших науковців, хто викладав цю дисципліну для студентів.

Аналіз літературних джерел з цієї проблеми свідчить про те, що дослідники найчастіше оперують такими термінами, як «економічний потенціал», «ресурсний потенціал», «потенціал підприємства», «виробничий потенціал», визнаючи зміст і сутність кожної з цих дефініцій. Сутність ВП найбільш часто розглядається щодо конкретного виробничого підприємства, тому він отожднюється з виробничими потужностями чи виробничим капіталом саме цього суб'єкта господарювання, що не завжди правильно. Єдиного підходу до визнання сутності ВК досі не існує, тому це завдання потребує подальшого уточнення та обґрунтування. Це необхідно для формування ефективних методичних підходів до управління діяльністю ГВК.

Об'єктом дослідження у статті є вітчизняний газовидобувний комплекс, предметом – виробничий потенціал ГВК. Метою дослідження є визначення методологічних підходів та інструментів забезпечення ефективного управління ВП ГВК.

Обґрунтування сутності виробничого потенціалу та факторів, які визначають стан його використання, дозволить більш детально оцінити проблеми використання виробничого потенціалу та надати рекомендації щодо їх усунення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під виробничим потенціалом зазвичай розуміють реальний об'єм продукції, який можна виробити за умов повного використання наявних ресурсів і ресурсів, які можуть бути додатково залучені [9; 10; 12].

Так, Тарабан К. С. [9] вважає основою в дослідженні управління виробничим потенціалом системний підхід, серед важливих принципів якого зазначено амбітність мети та доцільність поведінки системи; цілісність, зв'язки, структуру і організацію; рівні системи та ієрархію цих рівнів управління; самоорганізацію функціонування і розвиток системи. З позиції системного підходу вся система виробництва продукції є джерелом створення та реалізації його конкурентних переваг, а ефективність функціонування системи залежить від інтегрального потенціалу як системного фактора конкурентоспроможності підприємства. Потенціал системи, своєю чергою, визначається системою потенціалів складових, що забезпечують працездатність виробничого комплексу або підприємства загалом. Тобто автор виходить із цільової кінцевої функції – досягнення конкурентних переваг через взаємодію потенціалів складових, враховуючи синергічний системний ефект.

Ця позиція автора найбільш відповідає функціональним перевагам ГВК як складної цілісної виробничої системи, структура якої складається з різних підсистем, що виконують притаманні лише їм функції.

Федонін О. С., Репіна І. М., Олексюк О. І. тлумачать ВП не лише як наявні та приховані можливості підпри-

емства щодо залучення та використання факторів виробництва для випуску максимально можливого обсягу продукції, але й підкреслюють, що його треба сприймати «як сукупність ресурсів, що функціонують і здатні виробляти певний обсяг продукції» [10, с. 14].

Подібну позицію щодо трактування сутності ВП поділяє О. Є. Голишева, яка визначає ВП як максимально можливу здатність господарської системи здійснювати виробничу діяльність, спрямовану на задоволення потреб суспільства в продукції, шляхом інтеграції трудових, матеріальних, фінансових та інформаційних ресурсних потоків. Ці позиції авторів розкривають сутність ВП не повною мірою, оскільки в першому випадку не пояснюється, які саме фактори виробництва мають буди задіяні, а в другому випадку відсутня роль природно-ресурсного потенціалу у максимально можливому виробництві продукції, що для ГВК є суттєвим. Водночас увагу зосереджено на фінансових ресурсних потоках, які в умовах ГВК виконують цю функцію тимчасово, в процесі перетворення частини виручки від реалізації до модернізованого обладнання.

Анчишкін О. І. бачить виробничий потенціал як сукупність ресурсів, які в процесі виробництва набирають форми факторів виробництва. При чому під факторами виробництва розуміються об'єктивні виробничі явища або процеси, під впливом яких змінюється ефективність виробництва.

Краснокутська Н. С. визначає ВП як «здатність виробничої системи забезпечити випуск продукції в обсязі, що відповідає потенціалу попиту» [4]. Залежно від специфіки підприємства вона виділяє в його внутрішній структурі такі функціональні області [4, с. 16]: маркетинг, виробництво, кадри, менеджмент, фінанси, інформацію, наявність яких обумовлює необхідність функціональної структуризації потенціалу підприємства. У рамках кожної функціональної області формується свій внутрішній потенціал, який умовно можна структурувати на об'єктний і суб'єктний залежно від ознак, що лежать у його основі (існування, зовнішнє стосовно людини або існування, обумовлене діяльністю людей).

На думку Краснокутської Н. С. [4], оскільки виробничий потенціал як відкрита соціально-економічна система є сукупністю взаємозалежних компонентів – технічного, кадрового, інформаційного й інших, то спочатку доцільно розглядати виробничий потенціал як ціле, його властивості та зв'язки з внутрішнім і зовнішнім середовищем, і тільки потім – компоненти усередині нього. Виробничий потенціал як ціле існує не тому, що в його формуванні і розвитку певне місце займає, наприклад, ті чи інші одиниці обладнання, а навпаки, – одиниці обладнання задіяні тому, що формується виробничий потенціал.

Марченко В. М. з приводу розмежування чи отождолення виробничого потенціалу з ресурсним та економічним вважає, що все залежить від того, в якому розумінні (широкому чи вузькому) трактується ВП [6]. Якщо ВП отождолюється лише з виробничою потужністю підприємства, то тоді він є складовою ресурсного та економічного потенціалів. Якщо ж розглядати ВП в широкому розумінні, а саме як систему функціонуючих і потенційних можливостей структурованої сукупності виробничих ресурсів підпри-

емства, яка здатна забезпечити виробництво конкурентоспроможної продукції та отримувати максимальний ефект від операційної діяльності підприємства, то це поняття є тотожним ресурсному потенціалу в частині матеріально-ресурсних складових, але, на відміну від ресурсного потенціалу, ВП включає ще виробничі відносини, що виникають у процесі виробництва.

На основі узагальнення існуючих підходів Старовойтова М. К. та Фоміна П. А., які трактують ВП як «відносини на підприємстві з приводу досягнення максимально можливого виробничого результату при найефективнішому використанні інтелектуального капіталу підприємства для пошуку передових форм організації виробництва; наявної техніки з метою впровадження найновітніших технологій; матеріальних ресурсів для забезпечення максимальної економії та оборотності» [8], Лісовенкова І. М. пропонує розширити поняття ВП до виробничо-господарського потенціалу (далі – ВГП) [5], об'єднавши поняття ВП з поняттями «трудова потенція», «інноваційний потенціал», «фінансовий потенціал», «інвестиційний потенціал» тощо. Крім того, нею були запропоновані чотири основні риси виробничо-господарського потенціалу, які слід враховувати при побудові ефективної системи управління виробничим потенціалом:

- 1) ВГП визначається через його реальні можливості в певній сфері економічної діяльності (як реалізовані, так і нереалізовані з будь-яких причин);
- 2) можливості підприємства значною мірою залежать від ресурсів і резервів, не залучених у виробництво, тому ВГП характеризується обсягом ресурсів, як залучених, так і незалучених у виробництво, але підготовлених для цього;
- 3) ВГП визначається не тільки наявними можливостями, але й навичками різних категорій персоналу для використання його здібностей з метою виготовлення продукції, отримання максимального прибутку, забезпечення ефективного функціонування та стабільного розвитку;
- 4) рівень реалізації ВГП (обсяги виробництва, собівартість, рентабельність або отриманий дохід) визначаються як формою підприємництва, так і адекватною організаційною структурою.

Дослідження виробничого потенціалу необхідно починати з його виробничих функцій, провідну роль яких визначали представники та послідовники неокласичної економічної теорії. Вперше класифікацію факторів виробництва та ресурсів запропонував французький економіст Жан Батист Сей, який виокремив матеріальні ресурси (земля, сировина, капітал або інвестиції) та людські ресурси (праця, підприємницькі здібності). Марксистська теорія розподіляє ресурси на матеріально-речові (знаряддя праці) та особисті, де головну роль відіграє особистий фактор (це робоча сила як сукупність фізичних і духовних властивостей людини).

Взаємозв'язок факторів виробництва та ресурсів полягає в тому, що ресурси стають факторами виробництва у виробничому процесі. Це означає, що лише ресурси, які можуть бути використані у виробництві, вважаються факторами виробництва. Наприклад, безпосередньо у газо-

видобутку немає сировини, оскільки весь видобутий природний чи попутний газ – це вже готова продукція, яка є сировиною для газопереробних заводів. Тобто сировина на газовидобувних підприємствах не буде фактором виробництва.

Водночас в умовах науково-технічних революцій виникають нові фактори виробництва – наука, технології, інтелектуальний капітал, інформація, нові знання, екологія тощо. Теорія інтелектуального капіталу, яка логічно продовжила теорію людського капіталу, довела на прикладі таких країн, як Японія, Сінгапур, Швейцарія, що нестачу природних ресурсів можна успішно компенсувати за рахунок високого рівня освіти населення та розвитку наукоємних виробництв.

Стюарт Т. визначає інтелектуальний капітал, як «інтелектуальний матеріал – знання, інформацію, інтелектуальну власність та досвід, який можна використати для створення матеріальних цінностей» [15].

Інший дослідник, Свейбі К., вважає, що інтелектуальний капітал – це «невидимі активи організації, які включають: рівень професійної компетентності працівників (навички, освіту, досвід) та їх здатність ефективно діяти у різних ситуаціях; внутрішню структуру компанії (менеджмент, концепції та моделі розвитку, патенти, дослідницькі можливості, програмне забезпечення) та зовнішню структуру (імідж компанії, її клієнтів, постачальників)» [16].

Успішний досвід застосування цих теорій переконав компанії, що саме у людському капіталі приховані найбільш значущі резерви для підвищення ефективності функціонування сучасної компанії, інтенсифікації виробництва та зростання прибутковості. Тому зарубіжні компанії нафтогазового бізнесу охоче інвестують в розвиток персоналу компанії, вважаючи його найбільш цінним активом компанії. Це свідчить про те, що людський капітал є цінною складовою виробничого потенціалу ГВК.

Відомо, що потреби людей достатньо різноманітні та безмежні, в той час як продукти (блага) для їх задоволення обмежені. Виробництво благ пов'язане з певними витратами сил та часу та використанням факторів виробництва (землі та природних ресурсів, праці, капіталу, підприємницьких здібностей тощо). Вартість вироблених благ розподіляється між власниками факторів виробництва певним чином: процент – на вкладений капітал, рента – на землю та природні багатства, заробітна плата – за працю, прибуток – за підприємницьку активність (здібності).

Як бачимо, майже всі визначення ВП пов'язані зі зростанням обсягів виробництва та визначенням факторів, що його спричиняють. В роботі «Економіка» її автори С. Фішер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензі узагальнюють, що «виробничий потенціал економіки збільшується, оскільки зростає пропозиція факторів виробництва, а технічний прогрес обумовлює зростання виробництва продукції при існуючій пропозиції факторів виробництва. Обидві ці причини весь час розширюють межі виробничих можливостей» [11, с. 424]. Вони підсумовують, що потенційне виробництво продукції – це рівень виробництва, якого можна досягнути при повному залученні всіх ресурсів [11, с. 424]. Проте фактичне виробництво продукції не збігається з потенційним. ВП нижче під час спаду та перевищує по-

тенційний рівень виробництва, коли фактори виробництва задіяні максимально. Різниця між потенційним і фактичним виробництвом називається розривом валового національного продукту, що позначається на обсязі виробництва на душу населення. Якщо реальний ВВП на душу населення зростає, то загальний обсяг виробництва продукції зростає ще більш високими темпами, що сприяє підвищенню середнього рівня життя.

Кожна галузь країни має свою, функціональну і територіальну структуру, підкоряється у своєму розвитку і розміщенні загальноекономічним законам і закономірностям, має у своєму розпорядженні необхідні фактори виробництва (економічні ресурси). Забезпеченість факторами виробництва в окремих країнах світу різна і змінюється як у часі, так і в просторі. Україна в цілому володіє значним сукупним ресурсним потенціалом, але ГВК України має певні відмінності від інших галузей за своєю специфікою.

Само поняття «газовидобувний комплекс» притаманне лише вітчизняній промисловості та промисловості пострадянського простору. У провідних країнах світу використовується термін «нафтогазова компанія» (або останнім часом – «енергетична компанія», урахувавши розширення їх функцій на виробництво енергії з альтернативних джерел).

Газовидобувний комплекс як об'єкт дослідження є складною виробничо-господарською системою, яка об'єднує у своєму складі газовидобувні підприємства, будівельні служби, сервісні компанії, газопереробні заводи, технологічний транспорт тощо. Кожна з цих структурних одиниць має доступ до певних ресурсів, які в процесі діяльності набувають функції факторів виробництва. АТ «Укргазвидобування», основна державна структурна одиниця ГВК України, веде розробку газових, нафтогазових і нафтогазоконденсатних родовищ в Харківській, Полтавській, Сумській, Донецькій, Луганській, Дніпропетровській, Львівській, Івано-Франківській, Закарпатській та Волинській областях (табл. 1).

До складу АТ «Укргазвидобування» входить 11 філій, у тому числі: 3 газовидобувні управління, управління з буріння свердловин, управління з переробки газу і газового конденсату, а також УГВ-СЕРВІС. Філія бурове управління «Укрбургаз» – найбільше бурове підприємство в Україні. До складу філії входять 4 відділення бурових робіт, відділення тампонажних робіт, відділення технологічного транспорту та спецтехніки. Вони виконують повний спектр робіт з будівництва свердловин.

Головний ресурс ГВК – вуглеводні, що є одним з основних матеріальних ресурсів галузі, належить до категорії вичерпних, невідновних паливно-енергетичних ресурсів, створених природою, які сьогодні не можуть бути повністю замінені альтернативними джерелами у необхідних для задоволення існуючих потреб обсягах. Продукція ГВК відносно однорідна – природний газ з конденсатом. Відносно обмеженою за номенклатурними позиціями є і продукція кінцевого споживання – зріжені та стиснені вуглеводневі гази. Для їх отримання потрібні результати діяльності усіх підприємств газовидобувного комплексу.

За останні п'ять років видобуток природного газу в Україні зменшується і становить такі обсяги (табл. 2):

Запаси і видобуток природного газу по газонасних регіонах, млн м³

Адміністративна обл., АР Крим	Кількість родовищ	Запаси станом на 01.01.2018			Видобуток (втрати)		Видобуток з початку розробки
		Балансові (видобувні)		Позабалансові	Всього	% до видобутку України	
		Всього	% до запасів України				
<i>Східний регіон</i>							
Дніпропетровська	15	13079	1,58	87	551/1	2,68	41608
Донецька	1	84	0,01	0	2	0,01	35
Луганська	25	12591	1,52	463	220/3	1,07	22519
Полтавська	85	270868	32,66	4345	8648/9	42,17	398925
Сумська	31	29443	3,55	470	291	1,42	78830
Харківська	64	317630	38,29	2938	9616	46,88	1198652
Чернігівська	26	9296	1,12	17	33	0,16	22322
Всього	247	652991	78,72	8320	19361/13	94,4	1762901
<i>Західний регіон</i>							
Івано-Франківська	39	30556	3,68	2272	433/1	2,11	94749
Волинська	1	1022	0,12	0	29	0,14	758
Закарпатська	6	1289	0,16	10	0	0	179
Львівська	65	72272	8,71	18	667	3,25	214405
Чернівецька	6	3408	0,41	0	5	0,02	533
Всього	117	108547	13,08	2300	1134/1	5,52	310624
<i>Південний регіон</i>							
АР Крим	25	16761	2,02	14	0	0	8909
Запорізька	1	2987	0,36	0	0	0	0
Одеська	1	137	0,02	40	0	0	0
Шельф Азовського моря	6	10520	1,27	0	14	0,07	4656
Шельф Чорного моря	9	37506	4,52	228	0	0	24204
Всього	42	67911	8,19	282	14	0,07	37769
Всього Україна	406	829449	100	10902	20509/14	100	2111294

Джерело: складено автором за даними балансу корисних копалин «Газ природний»

Підприємства АТ «Укргазвидобування» видобуло 14,9 млрд куб. м газу (71,7 % від загального обсягу видобутку в Україні). Ці обсяги включають також видобутий газ, використаний підприємством для власних виробничо-технологічних потреб, на забезпечення процесу видобутку, збору, попередньої підготовки і транспортування газу в систему магістральних газопроводів. Крім виробничо-технологічних потреб, валовий видобуток враховує виробничі потреби 11 філій – на виробництво скрапленого газу, переробку вуглеводнів, опалення приміщень тощо.

У 2020 році АТ «Укргазвидобування» видобуло 14,3 млрд куб. м газу.

Суттєвою проблемою в останнє десятиліття є перерозподіл обсягів газовидобутку між державними підприємствами ГВК та приватними компаніями на користь останніх. Це можна було б вважати позитивним моментом,

оскільки приватні власники є більш ефективними порівняно з державою, і вони інвестують у газовидобуток значні кошти, збільшуючи обсяги видобування. Однак приватні компанії працюють на вже освоєних та облаштованих за кошт держави родовищах зі сприятливими гірничо-геологічними умовами та невисокими показниками природного падіння видобутку. Державні ж підприємства ГВК забезпечують експлуатацію більш виснажених родовищ, що вимагає додаткових витрат і зменшує прибутки. Ці процеси свідчать про перерозподіл власності і корупцію у галузі, оскільки до приватних компаній переходять більш продуктивні і менш виснажені родовища, а серед їх власників – багато представників законодавчої та виконавчої влади, які мають відношення до нафтового бізнесу.

У недержавному секторі газовидобутку є три явні лідери – це компанії «Нафтогазвидобування», «Еско-

Таблиця 2

Видобуток природного газу в Україні, млрд м³

Підприємство	Рік				
	2015	2016	2017	2018	2019
Приватні підприємства	3.87	4.15	4.14	4.36	4.67
ДАТ «Чорноморнафтогаз»	0.01	0.01	0.01	0.01	0,01
ПАТ «Укрнафта»	1.51	1.30	1.11	1.08	1,2
АТ «Укргазвидобування»	14.53	14.61	15.25	15.50	14,9
Всього	19,92	20,07	20,51	20,95	20,78

Північ» і «Природні ресурси», на які припадає майже 60 % всього видобутого приватниками газу. Перша входить в енергетичний холдинг «ДТЕК» Ріната Ахметова; друга – в об'єднання Burisma Holdings, достовірних відомостей про власника якого немає (раніше компанією володів Микола Злочевський; а третя є частиною «Гео-альянсу» Віктора Пінчука.

Вузькоспеціалізованою у ГВК є також професійна структура персоналу. В умовах глобалізації при звільненні висококваліфікованих фахівців внаслідок відсутності роботи (скорочення обсягів видобутку, низька ефективність експлуатації родовищ, відсутність інвестиційних ресурсів тощо) вони завжди можуть знайти роботу відповідної професії за кордоном. Тому для газових підприємств важливим завданням є збереження кадрового потенціалу, забезпечення передавання необхідного практичного досвіду між поколіннями. Особливо актуальним це завдання є для закладів вищої освіти галузевого профілю, оскільки підготовка кадрів вищої кваліфікації тут триває довго.

Аналіз структури витрат АТ «Укргазвидобування» по окремих виробництвах і структурних підрозділах дає підстави стверджувати, що без вказаних вище процесів і витрат не може бути досягнута мета діяльності ГВК – виробництво продукції для кінцевих споживачів. Це означає, що сукупність усіх без винятку факторів являє собою виробничий потенціал ГВК, і немає сенсу окремо порівнювати його з ресурсним чи економічним потенціалом. Звісна річ, ставлення до окремих факторів з часом змінюється. Певні фактори втрачають свої позиції, а інші, навпаки, підсилюють.

Так, якщо десять – двадцять років тому вважалося, що на конкурентоспроможність компаній ГВК значною мірою впливають технології, що використовуються в газовидобувній галузі, та наявність інвестиційних ресурсів на їх модернізацію та придбання. Аргументом цього твердження був факт, що майже усі всесвітньо відомі нафтогазові компанії використовують високопродуктивне обладнання та сучасні технології одних і тих самих всесвітньо відомих нафтосервісних компаній (Schlumberger, Halliburton, Baker Hughes, SolarTurbines), забезпечуючи високі показники нафтовиддачі, а отже, й ефективності виробництва. Однак у ГВК України обмежені інвестиційні ресурси на модернізацію технологічних активів внаслідок їх надвисокої вартості.

Крім того, все більше фактів за результатами сучасних досліджень [2; 5; 8; 13–15] свідчать, що найбільш впливовим

фактором на довгостроковий успіх ГВК є людські ресурси. Так, відомий дослідник людського капіталу G.S.Becker [14] узагальнює, що «віддача від людського капіталу, як правило, вища, ніж від фізичного капіталу: він з часом може підвищувати свою ефективність». Тому інвестиції в людський капітал (накопичення професійного досвіду, підвищення рівня кваліфікації, охорона здоров'я, підвищення рівня освіти, навчання сучасним інформаційним та виробничим технологіям) в країнах світу постійно зростають. Це стосується також і менеджменту газовидобувних компаній (підвищення кваліфікації як у сфері управління, так і розвиток підприємницьких і організаційних здібностей).

Таким чином, успіхи ГВК сьогодні визначаються не тільки обсягом підтверджених запасів вуглеводнів і наявністю сучасних технологій та видобувного обладнання, але головним чином – наявним інтелектуальним капіталом, до якого належать і провідні технічні працівники, і менеджмент газової компанії чи її структурних підрозділів, і програмісти, включаючи розроблене ними програмне забезпечення.

За рахунок інтелектуального капіталу, відображаючи в балансі оцінені за певною методикою ділову репутацію компанії (гудвіл), ноу-хау, права на результати інтелектуальної вартості, можна досягти зростання капіталізації компанії, що важливо за відсутності інвестиційних ресурсів на її модернізацію. Тому потужні нафтові компанії США, Норвегії, Великої Британії приділяють багато уваги створенню та розвитку відповідних корпоративних наукових структур (наукових центрів, науково-дослідних інститутів та проблемних лабораторій). Для України це є також дієвим напрямом розвитку ГВК, оскільки дозволить відійти від технологічного відставання вітчизняної галузевої науки та газових підприємств.

У розвитку ГВК сьогодні можна визначити такі тенденції:

- інтенсивне формування «нових компаній», в яких людський капітал стає головним елементом активів. Ця тенденція характерна для провідних індустріальних країн з розвиненим інституціональним середовищем і фінансовими ринками. Внаслідок цього більш гнучкими стають контракти із співробітниками, партнерами по бізнесу, немає необхідності жорсткого контролю за постачальниками та споживачами;
- зростання інноваційної активності, розвиток наукомісткого бізнесу;

- прискорення процесів реструктуризації компаній та галузей;
- вдосконалення інституційного середовища;
- захист прав інтелектуальної власності;
- підвищення якості та кваліфікації робочої сили.

Спроможність компанії ефективно використовувати інтелектуальний капітал є стійкою конкурентною перевагою у забезпеченні майбутнього збалансованого розвитку, очікуваного майбутнього зростання, оскільки інтелектуальний капітал ґрунтується на накопиченні та використанні специфічних знань, ідей та інформації, властивих і маючих цінність саме для конкретної компанії. Отриманий ефект від їхнього використання є результатом практичної реалізації цих знань, передачі молодим співробітникам компанії та взаємодії з партнерами й контрагентами. Інтелектуальний капітал сьогодні впливає на інвестиційну привабливість та конкурентоспроможність ГВК більшою мірою, ніж матеріальні активи та фінансовий капітал, оскільки ресурси інтелектуального капіталу суттєво збільшують ринкову вартість комплексу через:

- капітал людських відносин (з клієнтами, споживачами, посередниками, постачальниками, партнерами, власниками, кредиторами тощо);
- організаційний капітал (бренди, патенти, ліцензії, ноу-хау, організаційні структури, процеси, системи, корпоративна культура і традиції, гудвіл компанії, інформаційне забезпечення тощо);
- людський капітал з його відповідними ресурсними характеристиками (знаннями, навичками, досвідом, ставленням до роботи, можливостями навчатися новому, особистими зв'язками тощо).

Висновки. Виробничий потенціал газодобувного комплексу не можна звужувати до його виробничих потужностей (матеріального капіталу). До нього слід відносити всі ресурси ГВК як складної багатопрофільної виробничої структури, оскільки лише після проходження всіх складових виробничого процесу на підприємствах ГВК продукція може надійти до кінцевих споживачів.

Основними напрямками вдосконалення ресурсного забезпечення ГВК слід вважати модернізацію обладнання, вдосконалення використання трудових ресурсів (людського та інтелектуального капіталу) та інформаційних ресурсів. Крім того, важливу роль у підвищенні ефективності використання виробничого потенціалу ГВК відіграє дієвість державної політики, ефективність фінансової системи, якість управління та інституціонального середовища, що є функціями державної влади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балацкий О. Ф. Экономический потенциал административных и производственных систем : монография. Сумы : Университет. кн., 2006. 972 с.
2. Гальчинський А. С. Економічна методологія. Логіка оновлення. Київ : АДЕФ-Україна, 2010. 572 с.
3. Коваль Л. В. Економічний потенціал підприємства: сутність та структура // Електронний науковий архів Науково-технічної бібліотеки НУ «Львівська політехніка». URL: <http://ena.lp.edu.ua/>
4. Краснокутська Н. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка : навч. посіб. Київ : ЦНЛ, 2005. 352 с.
5. Лісовенкова І. М. Виробничий потенціал підприємства: методологічні підходи. *Економічний вісник НГУ*. 2011. № 2. С. 47–55.
6. Марченко В. М., Навроцький Н. О. Взаємозв'язок понять потенціал підприємства, економічний, ресурсний та виробничий потенціали підприємства. *Ефективна економіка*. 2016. № 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_10_6
7. Перерва П. Г., Побережна Н. М. Визначення ефективності використання виробничого потенціалу машинобудівного підприємства. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2012. № 2. С. 191–198.
8. Старовойтов М. К., Фомин П. А. Практический инструмент организации управления промышленным предприятием. М. : Высшая школа, 2002. 267 с.
9. Тарабан К. С. Виробничий потенціал як фактор підвищення конкурентоздатності логістичної системи машинобудівного підприємства. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія : Економічні науки*. 2014. Вип. 28. С. 190–194.
10. Федонін О. С., Рєпіна І. М., Олексюк О. І. Потенціал підприємства: формування та оцінка : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2005. 316 с.
11. Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика. М. : Дело ЛТД, 1993. 864 с.
12. Економічна енциклопедія / ред. кол. : Б. Д. Гаврилишин, С. В. Мочерний, О. А. Устенко й ін. Київ : Академія, 2002 ; Тернопіль : Академія народного господарства, 2002.
13. Becker B. E., Huselid M., Ulrich D. The HR scorecard. Linking people, strategy and performance. Harvard Business School press, 2001.
14. Becker G. S. Human capital: a theoretical and empirical analysis. N. Y., 1994.
15. Stewart T. A. Intellectual capital: the new wealth of organizations. New York : Currency / Doubleday, 1997.
16. Sveiby K. E. The new organizational wealth: managing and measuring knowledge-based assets. Berrett-Koehler Publishers, 1997.

REFERENCES

- Balatskiy, O. F. *Ekonomicheskij potentsial administrativnykh i proizvodstvennykh sistem* [The Economic Potential of Administrative and Production Systems]. Sumy: Universitet. kn., 2006.
- Becker, B. E., Huselid, M., and Ulrich, D. *The HR scorecard. Linking people, strategy and performance*. Harvard Business School press, 2001.
- Becker, G. S. *Human capital: a theoretical and empirical analysis*. New York, 1994.
- Ekonomichna entsyklopediia* [Economic Encyclopedia]. Kyiv : Akademiia, 2002 ; Ternopil: Akademiia narodnoho hospodarstva, 2002.
- Fedonin, O. S., Riepina, I. M., and Oleksiuk, O. I. *Potentsial pidpriemstva: formuvannia ta otsinka* [Enterprise Potential: Formation and Evaluation]. Kyiv: KNEU, 2005.
- Fisher, S., Dornbush, R., and Shmalenzi, R. *Ekonomika* [Economics]. Moscow: Delo LTD, 1993.
- Halchynskiy, A. S. *Ekonomichna metodolohiia. Lohika onovlennia: kurs lektsii* [ENGLISH_UA Economic Methodology. Logic of Renewal: A Course of Lectures]. Kyiv: ADEF-Ukraina, 2010.

- Koval, L. V. "Ekonomichnyi potentsial pidpriemstva: сутnist ta struktura" [Economic Potential of the Enterprise: Essence and Structure]. Elektronnyi naukovyi arkhiv Naukovo-tekhnichnoi biblioteki NU «Lvivska politehnika». <http://ena.lp.edu.ua/>
- Krasnokutska, N. S. *Potentsial pidpriemstva: formuvannia ta otsinka* [Enterprise Potential: Formation and Evaluation]. Kyiv: TsNL, 2005.
- Lisovenkova, I. M. "Vyrobnychi potentsial pidpriemstva: metodolohichni pidkhody" [Production Potential of the Enterprise: Methodological Approaches]. *Ekonomichnyi visnyk NHU*, no. 2 (2011): 47-55.
- Marchenko, V. M., and Navrotskyi, N. O. "Vzaiemozviazok poniat potentsial pidpriemstva, ekonomichnyi, resursnyi ta vyrobnychi potentsialy pidpriemstva" [The Relationship between the Potential of the Enterprise, Economic, Resource and Production Potential of the Enterprise]. *Efektivna ekonomika*. 2016. http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_10_6
- Pererva, P. H., and Poberezhna, N. M. "Vyznachennia efektyvnosti vykorystannia vyrobnychoho potentsialu mashynobudivnoho pidpriemstva" [Determining the Efficiency of Using the Production Potential of a Machine-building Enterprise]. *Marketynh i menedzhment innovatsii*, no. 2 (2012): 191-198.
- Starovoytov, M. K., and Fomin, P. A. *Prakticheskii instrumentariy organizatsii upravleniya promyshlennym predpriyatiem* [Practical Tools for Organizing the Management of an Industrial Enterprise]. Moscow: Vysshaya shkola, 2002.
- Stewart, T. A. *Intellectual capital: the new wealth of organizations*. New York: Currency / Doubleday, 1997.
- Sveiby, K. E. *The new organizational wealth: managing and measuring knowledge-based assets*. Berrett-Koehler Publishers, 1997.
- Taraban, K. S. "Vyrobnychi potentsial yak faktor pidvyshchennia konkurentozdatnosti lohistychnoi systemy mashynobudivnoho pidpriemstva" [Production Potential as a Factor in Increasing the Competitiveness of the Logistics System of the Machine-building Enterprise]. *Visnyk Pryazovskoho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky*, no. 28 (2014): 190-194.

Стаття надійшла до редакції 03.10.2020 р.